

K niektorým aktuálnym presahom Martího filozofie

Dominika Dinušová

Akadémia Policajného zboru v Bratislave, SK

DINUŠOVÁ, D.: On Some of the Actual Overlaps of Martí's Philosophy
Philosophica Critica, vol. 6, 2020, no. 1, ISSN 1339-8970, pp. 67-77

The paper covers selected aspects of philosophical legacy of José Martí. It approaches Martí's thought on the background of social situation in the end of the 19th century. It deals with perceiving of Martí's works, relation between Martí's philosophy and Cuban revolution and some intersections of martianism and marxism. The main aim of this paper is to understand different interpretations of José Martí's philosophy and its legacy in the view of current social processes.

Key words: José Martí – Latin America – Philosophy – Colonialism – Revolution.

Úvod

Niektoré filozofické diela sú živé aj vďaka sporom o ich charakter, obsah a spoločenský význam. Medzi ne možno zaradiť filozofické dielo José Martího, kubánskeho literáta, filozofa a bojovníka za nezávislosť, ktorý pôsobil v Latinskej Amerike na konci 19 storočia. Okrem početných polemických prác, ktoré sa venovali jeho myšlienkam a formám ich spracovania, o tom svedčia i udalosti zo začiatku roka 2020. Široký spoločenský ohlas vyvolala séria vandalských útokov na pamätníky José Martího v Havane. Obrázky sôch a búst kubánskeho národného hrdinu poliate červenou farbou v deň 61. výročia kubánskej revolúcie sa na sociálnych sieťach objavili spolu s krátkym vysvetlením a výzvou aktérov skutku : „je to výkrik vojny proti diktatúre a volanie ľudu k sprisahaniu.“ Rozpútala sa spoločenská debata, v ktorej opakovane a často zaznievalo pýtanie sa: Prečo Martí? Prečo na protest proti politickému zriadeniu na Kube pošpinili práve Martího? Odpoveď na tieto otázky má akiste rozmery presahujúce kubánske reálie. Sú podnetom k pýtaniu sa po samotnom Martí a jeho myšlienkovom

odkaze. Okrem iného vytvárajú priestor pre opakovanú reflexiu Martího prínosu do filozofie, ktorá zároveň umožňuje objasniť, čo v jeho živote a diele dodnes inšpiruje, poburuje a robí z neho kontroverzného autora i pre 21. storočie. Hoc na prvý pohľad sa môže javiť Martího filozofia slovenskému prostrediu vzdialená, v súčasnom svete pospájanom informačnými dialnicami nemožno rezignovať na poznávanie iných skúseností, ktoré v konečnom dôsledku môžu viesť k pochopeniu všeobecných črt spoločného globálneho sociálneho prostredia.

Martí ne/patrí Amerike

José Martí je dnes na Kube považovaný za najvýznamnejšiu osobnosť tamojších dejín. Narodil sa v roku 1853 v Havane a už ako mladý sa nadchol myšlienkou kubánskej nezávislosti. Z politických dôvodov strávil niekoľko rokov vo vyhnanstve v Európe, neskôr v latinskoamerických štátoch a v USA. Napokon sa v roku 1895 vrátil na Kubu, kde chcel realizovať oslobodenie ostrova spod koloniálneho panstva Španielska. V jednej z bitiek medzi oslobodeneckou armádou a španielskym vojskom napokon padol.

Martího dielo vo viacerých aspektoch presahovalo už počas jeho života hranice jednoznačne vymedzenej oblasti záujmu a časového i priestorového záberu. Z hľadiska vymedzenej oblasti záujmu, je José Martí dnes považovaný za významného autora literárnej moderny, básnika a napokon i revolucionára Latinskej Ameriky, no taktiež býva diskutovaný ako angažovaný politický filozof, ktorý vníma filozofiu ako významný prostriedok sociálnej praxe. Priestorový záber jeho diela možno badať vo viacerých rovinách. Faktom je, že už počas svojho života jeho dielo presahovalo geografické hranice Kuby. Hoci bola jeho literárna, filozofická tvorba i politická aktivita zameraná na oslobodenecký boj kubánskeho územia, samotný Martí pripútaný ku Kube a k jej boju za nezávislosť prežil takmer celý život mimo tohto ostrova. To sa akiste podpísalo i pod jeho zdôrazňovanie špecifickosti historickej situácie človeka ako jedného z determinantov filozofie a napokon malo vplyv i na všeobecné rozšírenie a aplikáciu jeho myšlienkového konceptu. Z hľadiska časového ukotvenia je Martí autorom 19. storočia, autorom buržoáznodemokratických ideálov o slobodnej republike. No keďže na Kube došlo k boju za nezávislosť v čase, kedy v Amerike prežívali svoju jar formálne nezávislé republiky, Martí mal možnosť sledovať spoločenské posuny v týchto krajinách smerujúce k imperializmu a vo svojich prácach upozorňoval na hrozbu neokolonializmu v Latinskej Amerike. Práve kritika neokolonializmu sa stala predmetom spoločenských bojov nasledujúce desaťročia. Všetky tieto presahy životných reálií José Martího sa podpísali pod niektoré jedinečné črty jeho filozofickej tvorby, ktorá sa orientovala na problémy človeka v jeho konkrétnej žitej praxi.

Črty Martího myšlienkového smerovania sa rysujú už v esejach Guatemala a La Riqueza de Guatemala, ktoré vznikli počas jeho ročného pobytu v Guatemale (1877 – 1878). Východiskom Martího úvah o situácii v Latinskej Amerike bolo tvrdenie, že Španielom sa podarilo dobyť americké územie vďaka nejednotnosti vládnuccich vrstiev domorodého obyvateľstva v období príchodu Španielov. Tí vedeli nejednotnosť indiánskych spoločností využiť na dosiahnutie svojich dobyvateľských cieľov. Z tohto konštatovania vyvodil Martí ústrednú líniu svojho sociálneho myslenia, ktorá prestupuje jeho filozofickou, literárnou i politickou činnosťou, a to dôraz na jednotu. Prostredníctvom aspektu jednoty vykresľuje Martí svoju víziu spoločnosti a definuje tiež revolučný boj. V prípade chápania revolúcie je dôraz na jednotu badať v dvoch rozmeroch: jednota sa prejavuje v spájaní ľudí bez ohľadu na rasu, vierovyznanie, etnickú príslušnosť, národnosť pričom jednotiacim prvkom je boj proti kolonializmu; jednota sa prejavuje na úrovni vnímania samotného procesu revolučného ťaženia, ktoré má obsahovať prvky nových požadovaných vzťahov, resp. uplatňovanie praxe v rámci revolučného procesu má byť zároveň už budovaním novej sociálnej reality.

Aby mohol Martí v praktickej činnosti uplatniť princíp jednoty, musí odmietnuť rasovú a etnickú nadradenosť. V duchu ideálov humanizmu tvrdí, že „niet rasovej nenávisťi, pretože niet rás. (...) rovnaká a večná duša pramení v telách rozličných foriem a farieb. Hreší proti ľudskosti, kto podporuje a propaguje protichodnosť a nenávisť rás.“ (Martí 2005) Samotný rasizmus vníma ako pozostatok koloniálneho panstva, ktorého výrazom bolo otroctvo. Zotrvávať v rasistických stanoviskách znamená pokračovať v budovaní panstva a nadradenosti, ktorých výsledkom je vykorisťovanie. V Martího interpretácii, cielené rozniecovanie rasovej nenávisťi ideovo obhajuje panské vzťahy a zároveň slúži k triešteniu boja proti kolonializmu. Ako píše, „na bedrách (čierneho Kubánca) bola republika v bezpečí a on ju nikdy neohrozoval. Len tí, ktorí černocho nenávidia, vidia v černochovi nenávisť; a taktiež tí, ktorí sú ochotní špekulovať s podobným nepodloženým strachom, aby touto nechutnou činnosťou zviazali ruky, ktoré by sa mohli zdvihnúť a vyhnúť z kubánskej zeme ničivého okupanta (Martí 1985, 292). Martího kritika rasovej nadradenosti sa však nevzťahuje len na černochoch, no tiež na pôvodné indiánske obyvateľstvo, ktoré rovnako znášalo pohrdanie a ponížovanie v spoločnosti. Spolu s odmietnutím rasizmu zdôrazňuje Martí indiánsku otázku. Indiáni sú tí, na ktorých sa kolonializmus podpísal najkrutejšie, preto aj idea oslobodenia je nevyhnutne zviazaná s emancipáciou indiánov. Spolu s týmito ideami sa do Martího zorného poľa dostáva významný problém novokonštituovaných národných celkov

a Američanov 19. a 20. storočia stelesnený v otázke vlastnej identity, ktorá v danom období zostávala zhmlená koloniálnym dedičstvom.

Martího vlastná filozofická reflexia tak vychádza z uvedomenia si koloniálneho postavenia latinskoamerických štátov, ktoré negeneruje len politické a ekonomické dôsledky. Okrem politických otázok zameraných na revolučnú zmenu a vznik nezávislej republiky, vyvoláva stáročia trvajúci kolonializmus tiež pýtanie sa po identite moderného Američana. Tieto otázky si Martí kladie najmä tvárou v tvár sociálnej realite v latinskoamerických republikách. Zaujíma ho: Čo je to Amerika? Kto je Američanom? K čomu sa má hlásiť republika, ktorá sa oslobodí spod koloniálnej nadvlády? Na čo nadviaže? Kde bude hľadať pramene svojej identity? Tieto otázky vedú Martího k prehodnocovaniu filozofie, európskej filozofie a vplyvov, ktoré v danom geografickom prostredí v 19. storočí rezonovali. Martí si všímal rozpor európskej filozofickej tradície a reálneho spoločenského a kultúrneho ovzdušia v Latinskej Amerike. Práve ten sa stal živnou pôdou pre kritiku európskeho univerzalizmu vo filozofii, ktorá sa prejavila v Martího tvrdení, že filozofia nevznikla na Západe, ale na Východe. Martí prisudzoval rovnakú vážnosť formám myslenia, ktoré sa rozvíjali v Indii, Číne, Perzii, Egypte, atď. (Martí 1991a, 359). Z tohto tvrdenia vyplýva, že filozofická reflexia je možná aj bez zväzku s európskou lokalizáciou. Táto téza sa stala pre Martího základňou, na ktorej mohol budovať vlastnú perspektívu latinskoamerickej filozofie, ktorá by mala relevantné postavenie v spektre iných myšlienkových tradícií. Latinskoamerická filozofia by nemala podľa Martího byť učenou záležitosťou, ako to je v prípade európskej filozofie, ale žitou praxou. Pre ignorovanie historických reálií a snahu abstrahovať od konkrétneho sociálneho celku, odmietal Martí špekulatívnu európsku filozofiu 19. storočia. Podľa neho boli podobné myšlienkové hnutia (ako napríklad nemecký klasický idealizmus) výsledkom odcudzeného a osamoteného subjektu stojaceho mimo sveta a dejín (Martí 1991b, 75). Oproti racionalistickej redukcii rozumu, ktorá je preňho stelesnená v abstraktnej metafyzike, obhajoval Martí tzv. „otvorený rozum“, ktorý sprevádza človeka na jeho ceste až k poznaniu univerza. Otvorenosť rozumu vedie k autonómii myslenia, ktorá sa prejavuje v schopnosti rozpoznať a rešpektovať iné formy vedenia. Martí zameral svoju pozornosť na typ myslenia, v ktorom teoretická reflexia nie je oddelená od žitej praxe. Vyjadril potrebu prepojenia filozofie s históriou, pričom väčšmi ako dejiny filozofie ho zaujímala funkcia filozofie a jej vplyv na dejiny a život človeka. Martího filozofický koncept prepája filozofiu s reálnou sociálnou praxou v zmysle schopnosti filozofie zasiahnuť do reálnych spoločenských procesov. Vzťah k tradičnej filozofii bol preňho procesom rozpoznávania dvoch druhov filozofických prístupov. Prvým je tzv. „filozofia katedrových

múmií“, erudovaných učencov, ktorí scholasticky reprodukovujú myslenie. Abstrakciami sa odtrhávajú od reálneho spoločenského diania a tým strácajú kontakt so životom. Druhou je filozofia tých, ktorí tvoria, vynachádzajú riešenia problémov, ktoré nastoľujú dejiny. Martí sa hlási práve k tomuto typu filozofie, keď konštatuje, že „reprodukovat' nie je tvoriť“ a že práve „tvoriť je úlohou človeka“ (Martí 1991c, 370). Základnou funkciou filozofie v Martího interpretácii je dosahovanie spoločenského prospechu. V kontexte martíovského myslenia a daného historického ukotvenia autora je tento aspekt úzko spojený s funkciou oslobodzovania. Filozofia má byť v kontakte s človekom, jeho potrebami, jeho žitou praxou. Má reagovať na špecifické problémy a požiadavky amerického kontinentu, v prenesenom zmysle slova, špecifické podmienky akejkoľvek spoločnosti. Aby takouto mohla byť, musí sa zaoberať výkladom dejín, musí zohľadniť kultúrne a historické špecifiká nie v univerzálnom meradle podľa najvyspelejších krajín, ale musí rozpoznávať, skúmať a poznať problémy a požiadavky človeka a spoločnosti, v ktorej prostredí jestvuje. Východisko poznania pre praktickú filozofiu sa prejavuje v Martího požiadavkách po reforme vzdelávania. „Riešenie problému po poznaní jeho podstaty je jednoduchšie ako jeho riešenie bez tohto poznania. (...) Poznať znamená riešiť. Poznať krajinu a riadiť ju v súlade s týmto poznaním je jediný spôsob ako ju oslobodiť od tyranie. Európska univerzita musí ustúpiť pred univerzitou americkou. Dejinám Ameriky od Inkov po súčasnosť sa musí vyučovať podrobne, aj keď sa nebude učiť dejinám gréckych archontov. Naše Grécko má prednosť pred Gréckom, čo nie je naše. Je nám potrebnejšie“ (Martí 2005, 34).

Za základné aspekty Martího filozofie tak môžeme považovať rovnosť (rasovú, etnickú, národnostnú), jednotu (prejavuje sa ako prakticky nevyhnutný prvok sociálneho boja proti kolonializmu) a dialogickosť. Jeho filozofia hľadá prieniky medzi viacerými myšlienkovými i politickými prúdmi, snaží sa zmierňovať rozdiely za účelom dosiahnutia spoločenského konsenzu a vzájomného rešpektu. Ten je predpokladom harmonického spolužitia stelesneného v Martího ponímaní v ideále republikánskeho zriadenia. Martího myšlienkový koncept, hoc je orientovaný na realie amerických krajín, je uplatniteľný v ktorejkoľvek krajine. Martí rozvíja svoje východiská v problematizovaní spoločenských problémov rasizmu, kolonializmu, závislosti (ekonomickej, politickej i kultúrnej), pričom zdôrazňuje potrebu tvorby človeka ako prvého kroku spoločenskej emancipácie. Napriek tomu, že Martí písal o Amerike, vybrané črty jeho filozofie prechádzajú hranice tohto kontinentu. I preto Roberto Fernández Retamar konštatuje, že Martího hlas je prvým hlasom toho, čo dnes nazývame tretí svet (Retamar 1967, 19 – 60).

Boj o Martího, boj o Kubu, boj o Latinskú Ameriku

„Konečne môžem napísať (...) Každú minútu môžem zomrieť za vlasť, padnúť pri plnení svojej povinnosti (...) Musíme vy dobyť nezávislosť Kuby, lebo v inom prípade Spojené štáty obsadia Antilské ostrovy a odtiaľ vtrhnú na územie Ameriky. Všetko to, čo som doteraz urobil a všetko, čo ešte budem schopný urobiť, som vykonal v záujme tohto cieľa. Sú národy (medzi ne patria i naše národy), ktorých životným záujmom je, aby sa zahraniční imperialisti nedohodli so Španielmi a cez Kubu si neprekliedli cestu, ktorá by umožnila krutému, agresívnemu Severu, tomu Severu, ktorý nami opovrhuje, anektovať krajiny našej Ameriky. Musíme túto cestu prekaziť za každú cenu. My Kubánci ju zahatíme vlastnou hrudou. Spoločenské a miestne pomery zabránili bratským národom pripojiť sa k nám a rozdeliť sa s nami o obeť, ktoré prinášame pre spoločné blaho, pre životné záujmy našej Ameriky. Žil som v lone netvora a poznám jeho vnútro; v rukách držím Davidov prak“ (Martí 1985b, 314). V poslednom nedokončenom liste svojmu priateľovi vyjadril Martí obavu z nasledovného vývoja na Kube a v Latinskej Amerike. Jeho varovanie nadobúdalo význam vo svetle okolností dobytia nezávislosti a s postupným neokoloniálnym vplyvom severného suseda sa stávalo aktuálnejším. Martí síce padol v bojoch za nezávislosť v roku 1895, avšak proces dobytia nezávislosti nabral na spáde až v roku 1898, kedy v havanskom prístave explodoval severoamerický krížnik Maine. USA obvinili z výbuchu Španielsko. Tento incident sa stal zámienkou pre vstup USA do bojov o nezávislosť Kuby. Spojené štáty využili svoju ekonomickú a vojenskú prevahu a v bojoch o Kubu Španielov porazili. Španielsko-americký vojenský konflikt je považovaný za prvé imperialistické militaristické vystúpenie, keďže sa už bojovalo o územie sveta rozdelené medzi svetové veľmoci. Z hľadiska charakteru dobytej nezávislosti je výpovedným fakt, že ani jeden predstaviteľ kubánskeho hnutia za nezávislosť, či už jej civilného alebo vojenského krídla, nebol prizvaný k mierovým rokovaniam po ukončení vojny za nezávislosť Kuby vo Versailles. Po americkom víťazstve nad Španielmi nasledovala štvorročná vojenská okupácia ostrova Spojenými štátmi, počas ktorých sa vybuďovala úplná politická závislosť Kuby na USA, a boli položené základy i pre rovnako hlbokú závislosť ekonomickú. O charaktere kubánskej suverenity vypovedá i podoba prvej kubánskej ústavy, do ktorej bol včlenený tzv. Plattov dodatok (platný do roku 1934). Smernica poskytovala Spojeným štátom trvalé právo na intervenciu a vmiešavanie sa do vnútorných záležitostí krajiny. Dodatkom sa stanovovalo, že ostrovná vláda nesmie priznať zvláštne práva či privilégia iným národom ani prijímať pôžičky presahujúce jej predvídateľné platobné možnosti. Dodatok

predpokladal tiež uznanie všetkých zákonov vydaných okupačnou správou a ukladal Washingtonu úlohu intervenovať v prospech zachovania kubánskej nezávislosti „života, slobody a majetku“ a v záujme zachovania stabilnej vlády (Trento 2006, 16).

Anticipácia vývoja v Latinskej Amerike vychádzala u Martího predovšetkým zo skúseností mladých republík v Latinskej Amerike a zo sledovania vývoja medzinárodnej situácie počas svojho pobytu v USA. Význam Martího myšlienok umocňovala mohutnejúca vojenská nadvláda USA na kontinente, ktorá sa prejavovala v početných vojenských intervenciách a okupácii štátov. Idea nezávislosti tak v Latinskej Amerike nezanikla so vznikom formálnych buržoáznych republík, ale stala sa centrálnou osou národnooslobodzovacieho hnutia najmä v druhej polovici 20. storočia. Bol to preto práve José Martí a jeho myšlienkové dedičstvo, ku ktorému sa už v roku 1953 pri výsluchu po neúspešnom útoku na kasárne Moncada pri Santiago de Cuba prihlásil Fidel Castro. Ideovo sa kubánska revolúcia hlásila k Martímu, k myšlienke nezávislosti a národného oslobodenia. Z hľadiska taktiky kopírovala Martího víziu oslobodzovania ostrova – vylodením sa v provincii Oriente a stadiaľ realizovaním partizánskeho boja, prostredníctvom ktorého sa postupne oslobodzovalo kubánske územie. Po víťazstve revolúcie sa stal Martí ústrednou kultúrnou osobnosťou kubánskych dejín. Inšpirácia kubánskou revolúciou, ktorá sa šírila na americkom kontinente sa okrem ďalších ideových vplyvov vracala tiež k ideálom José Martího.

V kontexte širšieho spektra spoločenských posunov v Latinskej Amerike je možné porozumieť súčasným sporom o Martího. Po víťazstve a udržaní kubánskej revolúcie sa začal tiež interpretačný spor o význam a obsah Martího diela. Hoci sa oficiálne Kuba prihlásila k myšlienkovému dedičstvu José Martího, opozičné sily vyčítali jeho zneužitie a kriticky sa stavali k interpretácii Martího diela v blízkej súvislosti s marxizmom. Súvislosť Martího diela, revolúcie na Kube a marxizmom vychádza zo špecifickosti latinskoamerickej situácie v polovici 20. storočia spätej s formovaním sa národnooslobodzovacieho hnutia v tomto regióne. Na vysvetlenie tejto situácie je potrebné objasniť vzťah Martího filozofie k marxizmu, špecifické ideové ukotvenie národnooslobodzovacieho hnutia na Kube (podobné ďalším krajinám v Latinskej Amerike) a napokon zamerať pozornosť na význam interpretačných sporov o Martího z hľadiska aktuálnej sociálnej situácie v Latinskej Amerike.

Hoci sa Martí k marxizmu nehlásil, možno v prístupoch oboch autorov sledovať niektoré spoločné črty. Rovnako Martí ako i Marx zdôrazňujú praktickú rovinu filozofie. U Marxa je vyjadrená (okrem iného) tézou, že „filozofi doteraz svet len rozlične vysvetľovali, ide však o to zmeniť ho“

(Marx 1977, 211) ekvivalentne u Martího je „konanie lepším spôsobom hovorenia“. Prostriedkom sociálnej praxe je v oboch koncepciách revolúcia. Pokým však Marx hovorí o socialistickej revolúcii a zmene spoločensko-ekonomickej formácie, Martí sa zameriava na buržoázno-demokratickú revolúciu, ktorej cieľom je zmena formy vlády stelesnená v nastolení republiky. Tieto odlišnosti akiste vyplývajú z vývojových špecifik odlišných geografických prostredí oboch autorov. Hoci Marx nebol marxista a presadzoval projekt buržoázno-demokratickej revolúcie, nemožno ho považovať za autora ukotveného v buržoáznej matici uvažovania. Aj keď jeho kritika sociálnych podmienok vytváraných kapitalizmom nesmeruje k zničeniu buržoázneho systému, situuje ho nad jednoduché reformistické ideály prezentované inými americkými filozofmi jeho doby. Martí nesúhlasil s buržoáznym myslením dominantných skupín, pretože jeho reflexia vychádzala z aspirácií utláčaných – indiánov, mesticov, černocho, roľníkov a robotníkov. Pritom však, keď hovoril o utlačovateľoch a utláčaných neuplatňoval triedny pohľad, a teda nemal na mysli buržoáziu a proletariát, ale kolonizátorov a kolonizovaných. Napriek tomu sa identifikoval s robotníckym problémom a akceptoval metódy robotníkov na oponovanie voči nespravodlivosti „pánov“. Žaloval obchodnú tyranii stelesnenú vzrastajúcim vplyvom monopolov a odsudzoval katastrofálne spoločensko-ekonomické dôsledky tohto procesu. Podľa Martího „monopol sedí ako nezmieriteľný gigant na bráne všetkých chudobných“ (Martí 1991e, 84). Martí rozpoznával príčiny chudoby a marginalizácie väčšiny obyvateľstva ako dôsledky koloniálnej závislosti. Uvedomoval si zároveň, že kolonializmus sa neodstráni volaniami po morálnom uvedomení kolonizátorov, ale len otvorenou vojnou – revolučným bojom proti panujúcemu systému. V prístupe k sociálnemu problému vnútri národného kontextu však rovnaký princíp radikálnej demarkácie záujmov neaplikoval. Zdôrazňovanie jednoty v spoločnom boji za oslobodenie sa z pút kolonializmu mu bránilo nazerat' na sociálne problémy svojej doby, ktoré sledoval, vnímal a zastával v nich tých najchudobnejších, ako na problémy konfliktu triednych záujmov, ktoré sa vyskytovali aj v jednom národnom celku. Dôležité bolo preto preňho vytvorenie silného morálneho vedomia, štedrej a spravodlivej harmónie, bez rozdeľovania sa a v záujme všetkých.

Rovnako ako sa Martí za svojho života nehlásil k marxizmu, ani kubánska revolúcia sa do roku 1961 nedefinovala ako socialistická. Ideovo sa hlásila k Martího kritike kolonializmu, upozorňovala na pretrvávajúcu závislosť a rozpory oficiálne deklarovaných hodnôt a princípov so žitou praxou Kubáncov. Socialistickou sa kubánska revolúcia stala v postupnom vývoji konkrétnej historickej praxe. Podobný vývoj sledujeme v ďalších krajinách regiónu (Chile, Nikaragua, Grenada, Venezuela). Národnooslobodzovacím

hnutiam v Latinskej Amerike nepredchádzala teoretická marxistická báza. Aj keď sa nedefinovali ako socialistické revolúcie, socializmus sa stal logickým vyústením snáh oslobodiť sa spod imperialistickej neokoloniálnej závislosti charakteristickej pre daný región už od konca 19. storočia a vrcholiacej v 50. rokoch 20. storočia. Kubánska revolúcia počas prvých rokov procesu, v ktorom sa postupne utváral jej socialistický charakter postavila revolučný program, ktorý chápe problém kolonializmu, imperialismu, utvárania národa, oslobodenia utláčaných a konštrukcie socializmu ako neoddeliteľné súčasti jedného sociálneho boja. Jeho výsledkom je socialistická spoločnosť, ktorá sa nemusí nevyhnutne chápať ako kópia socialistickej spoločnosti vybudovanej na základe príkladu inej krajiny, ale socializmu, ktorý vzíde z konkrétnej historickej reality Latinskej Ameriky (Mariátegui, 1969, 111 – 112). Vzťah utvorenia socializmu a požiadavky suverenity Latinskej Ameriky je vnímaný ako vzájomný. Interpretácia spoločenských pomerov, ktorú na začiatku 60. rokov iniciuje kubánska revolúcia vychádza z predpokladu, že socialistický poriadok umožní rozvoj vlastnej identity a dôstojnej existencie populácii Latinskej Ameriky. Problém ľudu a národa sa tak zdal byť riešiteľný jedine prostredníctvom socializmu. Tento argument zastával Ernesto Guevara, ktorý v roku 1967 reagoval na rovnaké požiadavky (národnej suverenity a nezávislosti) v politických programoch amerických buržoázných strán. Podľa neho boli národné buržoázie neschopné odporovať severoamerickému imperialismu, čo považoval za fakt nútiaci k rozhodnutiu o charaktere akéhokoľvek revolučného procesu v 20. storočí. Tvrdil, že národnooslobodzovacia revolúcia môže byť buď socialistickou, alebo karikatúrou revolúcie (Guevara 2005). Program kubánskej revolúcie nadväzuje na Martího kritiku kolonializmu, poukazuje na historické reálie svedčiace o pokračujúcej koloniálnej závislosti realizovanej pod rúškom formálnej nezávislosti a v politickom rámci republikánskeho zriadenia a svoj boj proti tejto závislosti v procese vývoja definuje ako boj za socializmus. Tým sa v období bipolárne rozdeleného sveta Kuba pripojila k socialistickým krajinám a stala sa prvou socialistickou krajinou na západnej pologuli.

Ekonomické sankcie, snaha o medzinárodnú diplomatickú izoláciu Kuby, početné sabotáže a organizovanie anticastrovskej propagandy a diverznej činnosti, nevyklučujúc ani otvorenú vojenskú agresiu v apríli roku 1961 zo strany USA je možné v teoretickom rámci ponímať ako aspekty triedneho boja. Tento praktický boj sa realizuje tiež na poli ideológie, kultúry či literatúry, kde doň aktívne vstupujú interpretácie filozofických diel a myšlienkových tradícií mnohých autorov. Martí je tak interpretovaný z hľadiska triedneho vzťahu pre buržoáziu ako filozof, ktorý bol zneužitý kubánskou revolúciou, ktorá sa neoprávnene zastrelila jeho ideálmi;

pre proletariát resp. z hľadiska pohľadu socialistickej Kuby, je ponímaný ako Apoštol kubánskej revolúcie, ktorého ideály o nezávislej Kube sa Kubáncom od roku 1959 darí naplňovať. Triedny prístup (hoc nebol vlastný Martímu) je možné uplatniť pre vysvetlenie aj súčasných spoločenských posunov v Latinskej Amerike. Vandalizmus Martího sôch a búst, masívna strelba na zastupiteľský úrad Kuby vo Washingtone 30. apríla 2020 a (zatiaľ) neúspešné dovolávanie sa kubánskej strany jej objasnenia ako i ďalšie skutky namierené proti súčasnej politickej línii Kuby tak možno vnímať ako aspekty vzájomného boja spoločenských skupín reprezentujúcich odlišné záujmy. V Martího ponímaní ich možno vnímať ako snahy záujmov severoamerických monopolov uzurpovať a vykorisťovať územie „našej“ Ameriky.

Záver

Za základné aspekty Martího filozofie môžeme považovať snahu o zmier, dialóg a jednotu. Martí vystupoval proti rasovej, etnickej a národnostnej nadradenosti a presadzoval projekt slobodných spoločností zbavených kolonializmu. Vzájomný rešpekt, akceptácia kultúrnej a názorovej inakosti sa vyjadrovala v jeho dôraze na jednotu. Samotný obsah diela tohto básnika, literáta a filozofa, ktorý vstúpil na scénu praktických sociálnych bojov na konci 19. storočia, a ktorý v nich pred 125. rokmi padol, je v zhode s oficiálnym politickým a spoločenským kurzom súčasnosti. Preto protichodné reakcie na Martího dielo vyvolávajú viaceré otázky. V duchu martíovskej tradície sú bez ich ukotvenia v konkrétnych historických okolnostiach neriešiteľné. Preto z hľadiska porozumeniu Martího dielu je prínosné zamerať sa na jeho vlastný filozofický odkaz, no zároveň zohľadniť historické súvislosti národnooslobodzovacích hnutí, ktoré sa ideovo odvolávali (aj) na Martího filozofiu, a ktorých vrcholom bola práve kubánska revolúcia. Do teoretických sporov o Martího sa premietajú praktické sociálne zápasy o charakter Kuby a vôbec latinskoamerického regiónu. Zároveň podoba súčasných sporov o Martího poukazuje na komplikovanosť vzťahu teoretickej bázy akcentujúcej rovnosť, medziludský rešpekt a toleranciu (vlastné dielo José Martího) s praktickou sociálnou realitou. Prístup k Martímu tak okrem iného odhaľuje vnútorné rozpory súdobej spoločnosti, nekompatibilitu deklarovaného sociálneho zámeru so sociálnou praxou.

Literatúra

- AREGO, A.: *Vandalizan estatuas de José Martí en La Habana*. Web. 16. 5. 2020. <https://www.cibercuba.com/noticias/2020-01-02-u199291-e199291-s27061-vandalizan-estatuas-jose-marti-habana>
- DINUŠOVÁ, D. (2018) : *Za hlasom revolúcie*. Bratislava: Veda.

- Gobierno cubano vincula el embargo con atentado a su embajada en Washington.* CiberCuba. Web. 30. 5. 2020. <https://www.cibercuba.com/noticias/2020-05-29-u1-e43231-s27061-gobierno-cuba-vincula-al-embargo-atentado-contras-su-embajada>
- GUEVARA, E. (2005): Mensaje a la Tricontinental. In: HART, A.: *Marx, Engels y la condición humana. Una visión desde Cuba.* La Habana: Antología, desde 1909 hasta nuestros días (Edición actualizada).
- FORNET-BETANCOURT, R.: El pensamiento de José Martí. In Ensayistas. Web. 20. 8. 2016. <http://www.ensayistas.org/filosofos/cuba/marti/marti8.htm>
- MARIÁTEGUI, J.C. (1969): Mensaje al Congreso Obrero. In: *Ideología y Política. Vol. 13.* Lima: Editora Amauta.
- MARTÍ, J. (1985a): Manifest z Montecristi. In: *Moje Amerika.* Praha: Odeon.
- MARTÍ, J. (1991a): Filosofía. In: *Obras completas, Vol.19, Viajes/Diarios/Crónicas/Juicios.* La Habana: Editorial de Ciencias Sociales.
- MARTÍ, J. (1991b): Cuaderos de Apuntes, Cuaderno No. 2. In: *Obras completas Vol. 21, Cuadernos de Apuntes.* La Habana: Editorial de Ciencias Sociales.
- MARTÍ, J. (1991c): Fiesta de la Liga de Propiedad Literaria. El Partido Liberal 1888. In: *Obras completas. Vol 11. Escenas norteamericanas III.* La Habana: Editorial de Ciencias Sociales
- MARTÍ, J. (1991d): Carta de Martí. Nueva York, 29. de marzo de 1883. In: MARTÍ, J.: *Obras completas, Vol 9. En los Estados unidos.* La Habana: Editorial Ciencias Sociales.
- MARTÍ, J. (1991e): Filiación política. El origen del Partido Republicano de los Estados Unidos, La Nación, 6. de noviembre de 1884. In: MARTÍ, J.: *Obras completas, Vol. 10, En los Estados Unidos. Escenas norteamericanas I-IV.* La Habana : Editorial de Ciencias Sociales.
- MARTÍ, J. (2005): Nuestra América. In: *Nuestra América.* Caracas: Biblioteca Ayacucho.
- MARTÍ, J.(1985b): List Manuelu Mercadovi z 18. mája 1895. In: MARTÍ, J.: *Moje Amerika.* Praha : Odeon.
- MARX, K. (1977): Tézý o Feuerbachovi. In: MARX, K. – ENGELS, F.: *Vybrané spisy v piatich zväzkoch. Zv. 1,* Bratislava: Pravda.
- RETAMAR, R. F. (1967): Martí en su (tercer) mundo. In: *Ensayo de otro mundo.* La Habana.
- TRENTO, A. (2006): *Castro a Kuba. Od revoluce k dnešku.* Praha: KMa.

Mgr. Dominika Dinušová, PhD.

Katedra spoločenských vied
Akadémia Policajného zboru v Bratislave
Sklabinská 1, 835 17 Bratislava
dominika.dinusova@akademiapz.sk

ALAIN DE BENOIST. *Být pohanem.*

Zvolen: Sol Noctis 2019, 278 s.

Kniha *Byť pohanom* bola vydaná vo Francúzsku v roku 1981. Jej preklad teda prichádza so značným oneskorením. Autor vyštudoval na Sorbonne právo, filozofiu, sociológiu a dejiny náboženstva. Tiež je známy ako zakladateľ francúzskeho *Združenia pre výskum a štúdium európskej kultúry*. Publikácia je rozdelená do dvadsiaticich šiestich kapitol a Benoist v nej chce písať o dvoch veľkých pohľadoch na svet, o dvoch duchovných víziách – pohanskej a náboženskej. Benoist sa v knihe venuje mnohým témam: dejinám, stvoreniu, ľudskej prirodzenosti, mesianizmu, estetickým otázkam, sexualite, božskej imanencii a ľudskej transcencii, politike, a ďalším. Vykladá judeo-kresťanský postoj a konfrontuje ho s pohanským nazeraním na skutočnosť.

Pohanstvo chápe francúzsky autor ako pôvodné náboženstvo Európy, ktoré ho priťahuje, pričom kresťanské resp. biblické myslenie ho odpuďzuje. Pohanstvo nikdy nezomrelo a na konci 20. storočia je opäť pre množstvo ľudí prítlačlivé. Je to myslenie, ktoré odmieta monolineárnu historickú perspektívu, v ktorej sa minulosť už nemôže vrátiť, ale verí vo večný návrat a v nový začiatok. Novopohanstvo je „vedomá voľba autentickejšej, harmonickejšej a slávnejšej budúcnosti – voľby premietajúcej sa do budúcnosti, pre nové výtvyry, Večnosť, z ktorej pochádzame“ (s. 35). Podstatným znakom pohanského myslenia je sakralizácia sveta a tým jeho povýšenie, zatiaľ čo judeo-kresťanský prístup je ústupom, stiahnutím sa z tohto sveta. Pohanstvo stojí na idey sakrálneho. Medzi jeho kľúčové hodnoty patria etika založená na cti, heroický postoj k výzvam života, pozdvihnutie a sakralizácia krásy, tela, sily a zdravia.

Z môjho pohľadu je problematické vyjadrenie týkajúce sa dualizmu v kresťanstve (s. 48-49), či samotné chápanie dualizmu. Benoist tvrdí, že kresťanstvo predstavuje najradikálnejšiu formu dualizmu tým, že radikálne rozlišuje medzi svetom a Bohom. Z kresťanskej perspektívy sa však v žiadnom prípade o dualizmus nejedná, nakoľko Boh a svet nestoja oproti sebe ako dva večné, protikladné ontologické princípy.

Autor v knihe rozvádza a obhajuje tézu, že Zákon, ktorý Boh stanovil človeku, je pre človeka obmedzením. Judeo-kresťanský monoteizmus tak vyvinul negatívnu antropológiu, pretože je to negatívne náboženstvo, či dokonca anti-náboženstvo. Človek už nie je súdený v súlade so svojimi vlastnými zákonmi, ale v súlade so zákonmi Absolútne Iného. Vzostup kresťanskej morálky môžeme vnímať ako ústup životnej energie a ničenie životnej sily. Okrem toho samotný fakt ustanovenia niečoho Absolútne

Iného vedie k umenšeniu významu Iného, kde Iné je vymazávané, odmietané, vylučované; je to popieranie Iného a cudzieho. Odvolanie na Jahveho znamená zastávať presvedčenie o falošnosti iných, ich hodnôt, životných štýlov a svetonázorov. Monoteizmus ako taký je negatívny, nakoľko nevedie človeka k sebaaprekonaniu, ale požiera jeho vitalitu. Na rozdiel od neho pohan je zástancom odvahy, intenzity a prúdu života.

Významným prvkom pohanstva je tolerancia – akceptovanie množstva rozličných bohov, ich foriem uctievania, plurality mravov, sociálnych a politických systémov, odlišných koncepcií sveta. Pohanstvo je tolerantné nielen preto, lebo je (potenciálne) polyteistické a tým pluralistické, ale tiež preto, že nie je dualistické. Odmieta diskontinuitu Boha a sveta a oproti nej stavia koncepciu dialektickej continuity všetkého (ľudí, bohov, prírody), čo predstavuje jediné ucelené bytie.

Iba človek je bytosťou, ktorá si kladie otázku o bytí. Je to fundamentálna otázka, nevyhnutná pre „prebudenie ducha“, ktorý je ohrozený úzkosťou. Otázka „prečo existuje skôr niečo a nie nič?“ je z hľadiska kresťanskej viery nemysliteľná, nekladie sa, pretože odpoveď je už a priori daná Bohom, odpoveď retroaktívne zabraňuje položeniu otázky (s. 268). Benoist odkazuje na viaceré Nietzscheho a Heideggerove myšlienky, vrátane myšlienky iného, nového počiatku. Tento počiatok je opustením jednej podoby metafyziky v prospech myslenia, ktoré Boha podriadi bytiu (v rámci zjednotenej štvorice zeme, oblohy, človeka a Boha). Nový počiatok je spojený so založením novopohanstva, umožňujúceho realizáciu autentického života.

Zaiste viacero čitateľov nebude súhlasiť s jeho interpretáciami kresťanstva a biblického myslenia. Kresťanský čitateľ bude tvrdiť, že kresťanstvo je tu interpretované inak, než chápe ono samo seba. V každom prípade Benoist dobre demonštruje, ako a prečo je biblické myslenie pre pohanstvo nezrozumiteľné, neprijateľné, priam odpudzujúce. Jeho kniha zvýrazňuje a necháva vidieť protiklady dvoch nezlučiteľných pohľadov na skutočnosť a dvoch odlišných skúseností, ktoré – a smieme to zaiste vysloviť – si nikdy nebudú rozumieť.

Text francúzskeho mysliteľa nesporne vyvolá v čitateľovi viacero otázok. Uvediem tie, ku ktorým jeho kniha inšpirovala mňa. Je dôležité dnes obhajovať svoje hodnoty a svoj názor (pohanský, kresťanský, agnostic-ký, atď.)? Aký je, resp. aký bude dôsledok tejto obhajoby? Bude výrazom dialógu, vzájomného porozumenia a zblíženia sa rozličných názorových perspektív? Alebo vytvorí medzi rôznymi stranami ešte väčšiu priepasť? Príde po týchto obhajobách k určitým menším či zásadným zmenám v postojoch alebo zostane zachovaný status quo? Je vhodnejšie o istých otázkach a názoroch skôr nehovoriť, ako ich obhajovať? Môže byť toto mlčanie

a nehovorenie viac pozitívne ako obhajoba vlastného názoru? Ako konať v dnešnej situácii vtedy, keď sú v spore náboženské a pohanské hodnoty?

Recenzovaná publikácia je dobre čitateľná a veľmi vhodná pre univerzitných študentov religionistiky, filozofie, politológie, sociológie, histórie. Pomáha spoznať, resp. obnoviť si poznatky o podstate pohanstva: čo vlastne znamená byť pohanom, prečo sa rozhodnúť pre túto voľbu, prečo ju obhajovať a v čom spočíva zásadná odlišnosť pohanstva od náboženského postoja. Z týchto dôvodov možno knihu nesporne odporučiť.

Martin Vašek

doc. Mgr. Martin Vašek, PhD.

Katedra filozofie

Filozofická fakulta

Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, SK

Hodžova 1

94974 Nitra

mvasek@ukf.sk